

*Nilgun Cerrahoglu Papa***TURČIJA: SKRAJNA MEJA
EVROPE**

Blizu turške obale je neki grški otok, kako miljo daleč od mesteca Kas v Turčiji. Ponoči, kadar je dobra vidljivost, je videti luči na obeh obalah. Do otoka ni več kot dvajset minut z ladjico.

Ta otok je najbližji in hkrati tudi najbolj oddaljen. Leži pač ob meji. Ob krhki, negotovi, neumni meji.

Otok se imenuje Kastellorizon, na njem je Salvatores posnel film, ki je bil nagrajen z Oscarjem, »Mediteran«.

Pred kakim letom sem se namenila, da obiščem ta otok, toda potovanje je namesto dvajset minut trajalo dva dni. Takrat Turkom ni bilo dovoljeno, da bi lahko po morju, prek tesne ožine, potovali z ladjo.

Morala sem najprej prevoziti pet ur vožnje z avtomobilom do Marmarisa. Nato sem morala prestopiti na trajekt, ki me je popeljal v Grčijo. In spet sem porabila celo dopoldne, preden sem prispela na Rodos. Tam sem prenočila. In šele naslednji večer sem se lahko vkrcala na staro, majhno ladjo iz petdesetih let, in spet smo se obrnili proti jugu, od koder sem prišla z avtomobilom. Bila je prekrasna avgustovska noč, polna mesečine.

Dokler ni Salvatores posnel na njem svojega filma, je bil Kastellorizon neznan otok. Na ladjici je bilo le nekaj turistov s spalnimi vrečami in nekaj otočanov, ki so morali opraviti to dolgo, utrudljivo pot, kadarkoli so se hoteli srečati s civilizacijo.

Zanje, za tistih 168 prebivalcev Kastellorizona, je to otok pregnanstva. Otočane subvencionira grška vlada, da otok ne bi ostal nenaseljen. Da bi si nakupili potrebno hrano, da bi obiskali zdravnika ali zobozdravnika, morajo hočeš nočeš opraviti to pot do Rodosa in nazaj. Zaradi tega so mnogi že emigrirali. Emigrirali daleč, na neki drug otok ob meji, mnogo večji in veliko bolj daleč: v Avstralijo.

Kadar v mirni zalivček pripluje kaka ladjica ali barka, dolgo trobi, kot da prihaja težko pričakovana nevesta, kajti z nje se izkrcajo dragi ljudje, ki prihajajo domov po letu dni težkega dela v tujini. Za njimi so na vrsti vreče krompirja, kokoši, kante z vodo in celo ženski higienski vložki.

Prva stvar, ki jo popotnik zagleda na trgu, je velika tabla z napisom: »Tu se začinja Evropa.« Kar naj bi pomenilo, da na drugi obali živijo barbari.

V resnici pa so si Grki iz Kastellorizona in Turki iz Kasa povsem enaki, so pravzaprav isto ljudstvo. Pogosto se eni in drugi ukvarjajo s tihotapstvom. Kadar gre za nujne primere, pelje župnik iz Kastellorizona bolnika s svojim osebnim čolnom na nasprotno obalo, pogosto naskrivaj, pa čeprav ponoči, da bi ga pregledal turški zdravnik. In Turki obiskujejo, kadar le utegnejo, majhne ribiške gostilne na drugi strani, da bi skupaj z domačini popili kaj krepkega. Glasba pri njih in drugih si je zelo podobna, hrana, začimbe, vonjave in pokrajina so pravzaprav iste.

Jaz živim v evropskem delu Istanbula. Moja stara mati je Čerkezinja, moj oče prihaja iz Aleksandrette – majhnega mesteca ob meji s Sirijo. In vse svoje življenje sem se trudila, da bi razumela svojo turško dušo, pa naj že bo kakršnakoli, vzhodna, srednjevzhodna ali evropska. Šele zdaj razumem kaj malega o tem, po vseh teh letih, ki sem jih preživela v tujini, potem ko sem kot časnikaška prepotovala dobršen

del sveta, spoznavala razne narode in prestopala razne meje, da bi o vsem tem pripovedovala drugim.

In samo zaradi teh potovanj sem počasi odstrla sama v sebi drobec te svoje turške »biti«. Ker sem se srečevala z zgodbami intelektualcev iz podobnih držav, kot je moja, intelektualcev, ki so zaznamovani s sindromom kulture ob meji. Prva, ki mi prihaja na misel, je zgodba Aide Bortnik, argentinske Židinke, avtorice besedila znamenitega filma »Historia Official«.

V svojem domu v Buenos Airesu mi je razkrila vso živčnost Argentinec, naroda, ki se ima za povsem »evropskega« na ameriškem kontinentu, povrh pa v še najbolj oddaljeni luknji sveta.

Drug primer je David Grossman, znan izraelski pisatelj, ki mi je pripovedoval o paradokskih dežele z »izrazitim občutkom identitete«, temelječe na veri, dežele, ki jo naseljujejo ljudje kar iz dvainosemdesetih različnih držav, razkropljeni tudi v državah, od koder so prišli. »Želim si miru z našimi sosedi Arabci,« mi je rekel, »predvsem zato, da bi razumel, kdo sploh sem. Ni mogoče razmišljati o izraelstvu, če prej ne rešimo vprašanja miru z zunanjim sovražnikom.«

In turški primer je mešanica vsega tega. Smo narod nomadov in vojščakov. Smo otroci velikega cesarstva, ki je vladalo petim milijonom kvadratnih kilometrov ozemelj v najbolj šibkem trenutku svoje zgodovine, tik pred drugo svetovno vojno. Naša avantura se začne, kot vemo, v Srednji Aziji in se ves čas pomika proti vzhodu in na tej poti združuje različne dežele, različna ljudstva, različne civilizacije. Naša zadnja postaja, ki jo imamo za dokončno, je Anatolija, ki ji pravimo tudi »Mala Azija«, in to že od leta 1100.

Anatolija se je dotaknila Bizanca in starega Rima. In po tej poti je prišlo do velike asimilacije in hkrati do kontinuitete, tudi proti naši volji.

Mi smo islamski narod. To vero smo precej pozno prevzeli do Arabcev, leta 980, tik preden smo se srečali s krščansko civilizacijo. Naša zgodovina po sprejetju islama je zgodovina vojn proti krščanstvu. Branili smo »islamski več« proti »neverniku«. Toda ko smo osvojili Bizanc – ki je pred tem nasledil Rim in helenistično cesarstvo – se je zgodilo to, da je tudi Bizanc osvojil nas, vsaj deloma in nehote.

Vsa otomanska arhitektura je v bistvu bizantinska. Najlepše mošeje islamskega sveta so prav otomanske mošeje, ki pa so pravzaprav bizantinske. Dovolj je, če si ogledamo Sveto Sofijo in Modro mošejo, ki si stojita nasproti v starem centru Istanbula in imata iste oblike, ki se tudi sicer ponavljajo. Otomanska mošeja je drugačna od drugih mošej, ki nas obkrožajo.

Ne samo mošeje, tudi glasba, kuhinja, uprava, vse to je nespremenjeno prešlo iz Bizanca v otomansko tradicijo. Zakoni, mostovi, toplice, vsemu je botroval rimski svet. Za evropskega turista, ki danes obiše Turčijo, vse to morda ni tako zelo očito. Lahko obiše številna grška mesta, kot so: Efez, Milet, Afrodias, ki so skoraj nedotaknjena in tako zelo blizu njegovi kulturni dediščini. Hkrati pa bo ves osupel, ko bo videl ljudi, ki govorijo nenavaden jezik, izpovedujejo islamsko vero in se držijo nekega življenjskega sloga, bližjega ljudstvom Srednjega vzhoda kot pa standardom, ki bi bili značilni za evropske dežele.

Mi to protislovje živimo. Preteklost se je zalezla v naše gene. Prevzeli smo jo in se v njej nagonsko, ne pa tudi racionalno homogenizirali. Zato turška kultura temelji bolj na nezavednem prilagajanju kot pa na racionalni zgradbi.

Te preteklosti nam ni nihče pojasnil. Sami jo moramo razumeti in jo »osvojiti«. Naša uradna zgodovina je povsem drugačna, zgrajena je na trdnem konceptu »turškega nacionalizma«, skoraj nepredusna, ne dopušča nobene »okužbe« z drugimi

kulturami in drugimi narodi, ki so že pred nami živeli na tem prostoru in tu prihajali z nami v stik.

Moderna Turčija, rojena na ruševinah otomanskega cesarstva, zavrača celo »otomanstvo«. Da bi zgradili to moderno deželo, smo morali brisati iz svojega življenja staro pisavo z arabsko abecedo, stari jezik, stare navade in stare obleke. Leta 1923 smo se morali roditi znova, postali smo »tabula rasa«, bili smo čisto novi, kot novorojenček. Za seboj smo imeli dolgo zgodovino, polno slavnih osvajanj, ki pa je bila breme. Težko breme, ker je ostala nerazrešena. Nerazrešena, ker je nismo prebavili.

Razumljivo, da ta izkušnja prinaša s sabo veliko odtujenost. »Uradna zgodovina«, kakršno učijo v šolah, preprečuje, da bi si ustvarili tiste povezave, ki so nujne za kolektiven spomin kakega naroda. Klasična literatura je povsem nerazumljiva za Turka, ki se je rodil v moderni Turčiji. Pisana je v drugem jeziku, v »otomanskem«, ki ga v resnici ne poučujejo več.

In za nameček smo sestavljeni iz devetindvajset različnih etničnih skupin, od Čerkesov, Čečenov, Kurdov, Abhazijcev, Albancev idr., ki za uradno politiko sploh ne obstajajo. Ali ki vsaj do nedavnega niso obstajali. Vsi smo »Turki«, zelo močno nas opredeljuje »država-narod«, ne pa »narod-država«.

Zato je težko, zelo težko razumeti »turško dušo«. Nihče je ni sposoben definirati. Vprašala sem znano turško pianistko, Suher Pekinel, če je morda ona prek glasbe prišla do kakšnega ključa za njeno razumevanje. Glasba je zanjo kot zgodovina, »labirint, ki si zlahka ne pusti blizu«.

Murat Belge, znan turški intelektualec, meni, da »turška duša je duša, ki se spreminja od človeka do človeka. Je vprašanje, za katerega nimamo kolektivnega odgovora. To se dogaja,« razlaga Murat Belge, »ker smo na dolgi poti svoje zgodovine šli skozi najrazličnejše strese. Prvi med njimi je bil sprejem islama. Prehod od šamanizma k monoteistični veri. Drugi stres je predajanje zahodnemu vplivu, ki se je začelo na začetku prejšnjega stoletja.«

Težave pri iskanju definicije te duše je opaziti tudi pri tistih, ki prihajajo od zunaj, kot je to pri Claudiu Magrisu. V intervjuju, ki sem ga imela z njim za svoj časnik pred približno enim letom in je bil v njem govor prav o »katurah ob meji«, mi je rekel: »V Istanbulu je veliko meja. Toda tisto, kar me je najbolj osupnilo, so meje, ki gredo skozi Turke same. Turki, ki sem jih srečal, so se v celoti poistili s svojo državo, vsi so bili tesno vezani na kulturo, ki ji pripadajo, vsi so bili ponosni, da so Turki. Hkrati pa so kazali tudi dovolj kritičnega duha na račun pomembnih vrednot, kot sta na primer Atatürk in islam, gre torej za neko dihotomijo, ki deželo prelamlja na dvoje in predstavlja njene dve duši: radikalizacija, ki je značilna za mnoge kulture ob meji...«

V tem je očitno nekaj zmede. Jedro celotnega problema, ki zaznamuje našo deželo, je v dilemi: Smo ali nismo Evropejci? Smo islamska dežela Srednjega vzhoda ali preprosto poseben primer?

Preprost odgovor na to ni mogoč. Magris, ki je skozi svojo knjigo »Danubio« (Donava) prišel v stik s turško kulturo, pravi: »Turčija je zadnji član Evrope; tam, kjer Evropa začneja postajati drugačna. Onstran Turčije ni več Evrope. To je jasno. Zame je Turčija bližja od katerekoli druge dežele Srednjega vzhoda. Je svet, ki ga še lahko občutim in razumem.«

Turčija je v resnici nekakšen kotel, pravi »melting pot« v ameriškem smislu besede, v katerem se močne prvine Vzhoda zlepljajo s tistimi z Zahoda, in to v zelo značilni in pristni obliki. Tu se preigravajo vse tonske lestvice vzhodne in zahodne

kulture. Za Magrisa, na primer, je bazični pojem vse zahodne kulture posameznik, individuum.

Turška kultura ni znana zaradi kakršnegakoli kulta posameznika. Toda tudi takšna pozicija obstaja in je dovolj močna med inteligenco in svetom industrije, ki sta osnovni gibalni napredka. In zanimivo je, da ko na vzhodu prekoračimo mejo za Iran, ni o čem takim niti sledu. In celo pri našem severnem sosedu, v Rusiji, smo še zelo daleč od nadvlade individuuma.

Ustavimo se pri nekem drugem primeru, pri pojmu »učinkovitost«. V Turčiji ne moremo seveda govoriti o kakšni »sistematični učinkovitosti« v zahodnem smislu. Nekaj tega pa vendarle je in država funkcionira bolj racionalno in učinkovito kot Sirija in Egipt ali Rusija.

Vzemimo drug primer in se mu približajmo z nasprotne strani: Katera sta tista dva najmočnejša elementa, ki sta najbolj značilna za vzhodne civilizacije? Prva dva, ki mi prihajata na misel, sta despotizem in avtoritarnost. Tudi tega je dovolj. Turški zapori gostijo turške intelektualce, ki so rekli ali napisali karkoli proti turški oblasti. Toda doživljajo milejše obsodbe in ko pridejo iz zavora, lahko spet zasedejo pomembna mesta v družbi, kot založniki in poslanci na primer. Ne pobijajo jih zaradi njihovih idej, kot se, žal, pogosto dogaja v drugih državah.

Zelo pomembno je, kako in od kod gledate na Turčijo. Če nanjo gledate iz Damaska ali celo iz Aleksandrette, od koder prihaja moj oče, boste v njej videli izrazito zahodno deželo. Če nanjo gledate z Dunaja, boste seveda imeli drugačen vtis. Kot bi se iz tega srednjeevropskega mesta zdel drugačen Palermo.

Biti Turek v tem smislu pomeni izziv. Intelektualni in eksistencialni izziv, ki sili človeka, da se spet in spet avtodefinira. Nekateri občutijo ta problem kot določeno breme. In to breme ni lahko. So pa tudi taki, kot moj prijatelj Murat Belge, ki v tem vidijo nekaj zabavnega. Kot neubranljiv čar dekodifikacije.

Vse to nas dela ranljive. »Živimo na nekakšnem kulturnem otoku, ki je ves naš, samo naš. Nekaj podobnega, kot to počne Anglija. Morda bolj kot Anglija, kajti slednja je močno anglosaksonsko homogena. Toda kot pri Angliji ta občutek za »inward looking-ness« prihaja iz spomina na veliki imperij v preteklosti. Da smo nekoč bili središče sveta, Otomansko cesarstvo.

Zdaj cesarstva ni več. Toda Turčija še kar naprej živi, zazrta v svoj popek. In ne more razumeti, zakaj je drugi ne razumejo. Turki pogosto mislijo, da jim je ves svet sovražnik. »Evropa nas ne razume. Ne ljubi nas. Zakaj?« To so vprašanja, ki jih najpogosteje poslušamo. Pogosto nas preveva občutek, da živimo na krovu zgodovine, na meji sveta.

S prehodom na informacijski sistem, v besedi in sliki, so novice, ki prihajajo k nam, bolj skope in fragmentarne. Srednji vzhod in arabski svet, se zdi, nas ne zanimata. Naša vzhodna soseda, Sirija in Iran, skoraj kot da ne obstajata. O tem poročajo samo takrat, kadar gre za velike krize ali na primer za vojno v Zalivu ali za konflikte zaradi voda Tigrisa in Evfrata.

In to velja tudi za Evropo. Vesti, ki jih spremljamo, se navadno nanašajo na volitve, zamenjave vlad in na kakšen pomembnejši kulturni dogodek. Toda velike evropske spremembe imajo zmerom pomemben vpliv na turški »podkontinent«. Čeprav za zamudo in v precejeni obliki. Vtis je, da z Evropejci ne živimo točno njihovega realnega časa, toda skoraj zmerom jim sledimo.

Končala bom s prisposodbo. Turčija je kot sončnica, ima svoje daljne izvore na Vzhodu in se obrača proti luči. Za nas prihaja danes ta luč iz Evrope. To, kar čutimo v naši državi, kljub bolj poudarjenemu islamskemu pozivu, je vse večja privlačnost Zahoda.

Na vstop v Evropo gleda večina intelektualcev in demokratov kot na nekakšen protistrup, na zdravilo proti avtoritarnosti in diktaturi, pa naj bosta politični ali verski.

Veliko vprašanje ostaja v tem, kako ohraniti v tej novi razsežnosti vrednote in izvirnost neke davne države. To bo odvisno od nas, ljudi z meje.

Prevod Ciril Zlobec